

10 · Sammenfatning og perspektiver

Udenrigs- og sikkerhedspolitikens førelse har i Danmark historisk set været en metier for de få. En beskæftigelse for udenrigsministeren, dennes ministerium og et lille antal betroede medarbejdere. Et væsentligt rationale bag denne elitisme var, at udenrigs- og sikkerhedspolitik blev opfattet som værende af en så kompleks, uigennemsigtig og risikobetonet karakter, at ansvaret herfor måtte hvile på samfundets stærkeste og mest kvalificerede kræfter.¹ Efter anden verdenskrig blev denne elitisme udfordret. Dels beskyldte politikere og debattører, der selv hævdede, at de ingen indflydelse havde haft på politikken 1930'erne, de angiveligt ansvarlige politikere for at have ført en ufornuftig politik. Dels blev det stadig mere vanskeligt for skiftende danske regeringer at påtage sig eneansvaret for den førte politik. Landets stilling i internationale forhold og landets sikkerhed blev derfor i stigende grad en fælles sag for politikerne på Christiansborg. Demokratiseringen af udenrigspolitikken var dog en langvarig proces. Karakteren af den udenrigspolitiske debat er en indikator herfor.

Det danske sikkerhedspolitiske debatmiljø bestod i de første 15-17 år efter befrielsen af en beskeden skare debattører. De politiske partier havde hver især et lille fåtal af politikere, der blandt andet havde forsvars- og sikkerhedspolitikken som arbejdsområde. For Det Konservative Folkeparti var det navnlig John Christmas Møller (†1948), Ole Bjørn Kraft, Poul Møller og i den sidste del af perioden Erik Kragh. For Venstre var det Thorkild Kristensen (der også og især interesserede sig for udenrigsøkonomiske anliggender), Harald Petersen og Jørgen Gram. Fremtrædende socialdemokrater var Hartvig Frisch (†1950), Hans Hedtoft (†1955), H.C. Hansen (†1960) og Rasmus Hansen. Det Radikale Venstre var repræsenteret ved især Jørgen Jørgensen men også Johs. Christensen. Aksel Larsen (frem til 1959) og Martin Nielsen var de hyppigst anvendte sikkerhedspolitiske debattører, der talte på DKP's vegne. Sent i perioden opstod der tillige en stribe folkelige bevægelser, der formulerede sig om sikkerhedspolitikken (mere herom nedenfor).

De sikkerhedspolitiske debatter foregik især på Christiansborg, i dagspressen og i et vist omfang i Danmarks Radio. Nogle af de mest informative, mest principielle og skrappeste debatter fandt sted på Christiansborg, hvor politikerne kunne aftvinge deres modstandere svar på spørgsmål. Det kunne de ikke i samme grad, når debatterne foregik i pressen, hvor udsagnene ofte sigtede mod at informere vælgerne om de enkelte partiers synspunkter. Debat-

¹ Hans Mouritzen, "Ydre fare fremmaner Vedels ånd. Dansk udenrigspolitik i det 20. århundrede", Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998*, 1998.

terne på Christiansborg efterlader indtryk af, at DKP stort set altid var under kraftig beskyldning fra samtlige Folketingets partier. Men samtidig ses det, at politikere fra DKP, især Aksel Larsen, ofte var usædvanlig præcis i kritikken af Danmarks og de vestlige landes sikkerhedspolitik. DKP var eksempelvis meget dygtig til at diagnosticere, hvornår Danmark og de vestlige lande brød internationale aftaler. Hvad angår debatten i dagspressen, så havde de politiske partier hver især dagblade og agitationsskrifter, der støttede og udlagde partiernes synspunkter i offentligheden. For Socialdemokratiet var der to hovedorganer „Social-Demokraten“ og „Socialdemokratiske Noter“. Førstnævnte var en almindelig avis, medens sidstnævnte var et agitationsskrift til brug for partimedlemmer og tillidsfolk. Det Konservative Folkepartis organ var „Nationaltidende“. „Vestkysten“ var en vigtig Venstre-avis, medens „Politiken“ og „Skive Folkeblad“ ofte bragte radikale synspunkter frem i debatten. „Land og Folk“ var organ for DKP.

Partiernes stemme- og oplagsandel

	– pct. af stemmerne –			– pct. af hele hverdagsoplag –		
	1939	1953	1964	1939	1953	1964
DKP mv.	2,5	5	7	0,5	1	0,5
Socialdemokratiet	43	41	42	14	11	10
Det Radikale Venstre	9,5	8	5	22	19	17
Venstre	18	23	21	25	27	31
Det Konservative Folkeparti	18	17	20	32	31	35
Div. borgerlige	9	6	5	2,5	5	4
Upolitiske	-	-	-	4	6	3
Tus.stemmer/eks.	1700	2166	2621	1234	1583	1644

Kilde: Niels Thomsen og Jette D. Søllinge, *De danske aviser 1934-1991*, bd. s, s. 61.

Det ses, at pressen med forbindelse til navnlig Det Radikale Venstre, men også Det Konservative Folkeparti og Venstre fyldte uforholdsvist meget i den danske mediedækning, medens Socialdemokratiet og DKP fyldte mindre.

Gennemgangen af den sikkerhedspolitiske debat – hvad enten den foregik i pressen eller på Christiansborg – har vist, at den polariserede debat mellem DKP og de øvrige politiske partier først for alvor brød ud under og efter påskekrisen i 1948. Socialdemokratiet, især Hartvig Frisch, men også Hans Hedtoft og H.C. Hansen, der begge havde en fortid som kommunistkritikere i HIPA, havde allerede i befrielsessommeren stillet sig kritisk til DKP. Imidlertid havde det været vanskeligt for alle de politiske partier at formulere sig

utvetydigt kritisk om DKP, eftersom kommunisterne havde spillet en vigtig rolle i modstandskampen under besættelsen.

Fremstillingen har endvidere vist, at det var påskekrisen i 1948, der blev katalysator for fornyede diskussioner om Danmarks sikkerhedspolitiske fremtid. Langt ind i 1948 argumenterede Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre for, at der skulle etableres en nordisk forsvarsalliance. Men fra slutningen af 1948 ses der eksempler på, at politikere fra Det Konservative Folkeparti og Venstre i den offentlige debat ytrede sig om behovet for en vestlig løsning for landets sikkerhedspolitiske situation. Socialdemokratiet stod dog fast ved den nordiske løsning, og det var først, da de nordiske forsvarsforhandlinger brød sammen i begyndelsen af 1949, at partiet argumenterede for en vestlig orientering i sikkerhedspolitikken. Efter tilslutningen til Atlantpagten stod de tre partier ubrydeligt sammen om medlemskabet. I de første par år ses der kun få uoverensstemmelser mellem de tre partier i debatten, men fra 1952-1953 ses der uenighed; eksempelvis i spørgsmålet om kernevåbenpolitikken. Generelt stod Socialdemokratiet op gennem 1950erne på en mere alliancepolitisk holdning med flere forbehold end Det Konservative Folkeparti og Venstre.

I opposition til de tre partier stod DKP og Det Radikale Venstre. I den sikkerhedspolitiske debat argumenterede de imod det danske alliancemedlemskab. DKP forsøgte at benytte denne situation til at give indtryk af, at DKP og Det Radikale Venstre var enige om sikkerhedspolitikken. Det var dog i det store og hele forkert, for DKP stod for synspunkter, der svarede til Sovjetunionens, medens Det Radikale Venstre stod for en neutralitetspolitisk holdning med støtte til FN. Skønt der ses talrige eksempler på at konservative og radikale politikere tog afstand fra DKP, gik skillelinjen i den sikkerhedspolitiske debat dog først og fremmest mellem DKP og Socialdemokratiet.

Umiddelbart efter befrielsen var billedet af Sovjetunionen positivt i den danske debat. Dette gjaldt, hvad enten der var tale om udtalelser af konservative politikere eller folk fra DKP. Sovjetunionen var én af sejrsmagterne i verdenskrigen, og fra britisk og amerikansk side blev der i retorikken lagt op til et fremtidigt samarbejde mellem „de tre store“. Længe gik der imidlertid ikke, førend billedet af Sovjetunionen og sovjetisk udenrigspolitik blev negativt. I Danmark havde Socialdemokratiet befundet sig i en intens konflikt med DKP i 1930erne, og de danske socialdemokrater stoledede hverken på kommunismens hjemland, Sovjetunionen, eller de danske kommunister. Med kuppet i Tjekkosllovakiet blev billedet af Sovjetunionen for alvor forværret. Skønt skiftende danske regeringer op gennem 1950erne i mellemstatslige forhold gjorde en stor indsats for at bevare et gnidningsfrit forhold til naboen i øst, var opfattelsen og billedet af Sovjetunionen stedse negativ. Det fremgår klart af både dagbladsdebatten og af diskussionerne på Slotsholmen. I forbindelse med Bulganins brev til H.C. Hansen fra marts 1957 var kritikken af Sovjetunionen som nævnt stor. Og da Sovjetunionen senere samme år fejrede revolutionens 40-årsjubelæum skrev „Social-Demokraten“:

„Et zaristisk diktatur blev afløst af et kommunistisk. Proletariatets diktatur blev et diktatur over proletariatet. Snart blev terroren regeringens og partiets fornemste magtmiddel. Og under Stalin-despotiets 25 år oplevede sovjetfolket en rædselsperiode uden sidestykke i den nyere tids historie.“²

Dagbladet „Information“ var mere afdæmpet om end kritisk. Her konstateredes det, at Sovjetunionen i løbet af de fire årtier var „forvandlet til jordens næststørste industrimagt og muligvis stærkeste militærmagt.“ Dette var imponerende. Til gengæld havde revolutionens bannerførere næppe forestillet sig, at „40 aarsdagen for stormen på Vinterpaladset skulle falde sammen med aarsdagen for de sovjetiske panserkolonners massakre paa Budapests arbejdere og studenter, og at det ungarske oprør, det østberlinske oprør, Poznan-opstanden ville blive ord, der for folk i midten af det tyvende århundrede havde samme klang som de polske og de ungarske oprør i zarernes dage.“³ Også „Politiken“ stillede sig skeptisk over for Sovjetunionen. Her stod der, at den almindelige sovjetborger havde måttet betale en „frygtelig pris“ for Sovjetunionens industrielle og teknologiske fremskridt: „Millioner af mennesker maa med deres lave levestandard og politiske ufrihed betale for, at Sovjetunionen gør Amerika rangen stridig som industrimagt og militært kan tænkes at have opnaaet førerstilling paa vitale omraader“.⁴ Flere eksempler på afstand fra Sovjetunionen kan opregnes. Det eneste dagblad, der stillede sig positivt til Sovjetunionen var „Land og Folk“.⁵

At billedet af Sovjetunionen var negativt betyder ikke, at opfattelsen af USA og andre vestlige lande udelukkende var positiv. I debatten gjorde DKP en betydelig indsats for at forbinde USA og Storbritannien med dollar-imperialisme, rå kapitalisme og krigsfremmende politikker. Sådanne billeder blev dog imødegået af især socialdemokrater og konservative, men også af radikale og Venstre-politikere, der alle gjorde opmærksom på, at de vestlige lande var demokratiske, medens Sovjetunionen var udemokratisk.

Sovjetunionen forsøgte flere gange at påvirke dansk sikkerhedspolitik og den danske debat. For det første ses det, at DKP's retorik i mange spørgsmål var i nøje overensstemmelse med moderpartiet i Kreml. Det ses eksempelvis, at „tesen om de to lejre“, sådan som den blev formuleret i Moskva, blev reproduceret af DKP, når partiet omtalte de vestlige lande som imperialistiske i modsætning til de fredselkende, socialistiske lande. Den retorik blev ikke alene benyttet i dagspressen. DKP's medlemmer af Folketinget benyttede også talerstolen på Christiansborg til at videreformidle sådanne budskaber. Som sådan forsøgte Sovjetunionen at bidrage til og påvirke den danske debat

² „40 år efter“ (leder), *Social-Demokraten*, 7. november 1957.

³ „40 aar efter“ (leder), *Information*, 2. november 1957.

⁴ „Revolutionens jubilæum“ (leder), *Politiken*, 7. november 1957.

⁵ Jf. „Socialismens triumf“ (leder), *Land og Folk*, 7. november 1957.

via DKP. Men Sovjetunionen påvirkede også direkte debatten. Det skete blandt andet i forbindelse med Bulganins brev til H.C. Hansen i 1957.

Om den sovjetiske påvirkning fik betydning for den danske politikformulering vil blive undersøgt i et senere kapitel. I nærværende sammenhæng ses det, at de sovjetiske forsøg på at påvirke den sikkerhedspolitiske debat bar frugt i den forstand, at sovjetiske synspunkter blev diskuteret i den danske offentlighed. Som sådan kan man sige, at de sovjetiske påvirkningsforsøg i korte perioder formåede at sætte dagsordenen i den offentlige debat. Samtidig må det konstateres at alle andre danske partier tog entydigt afstand fra både de direkte forsøg fra Sovjetunionens side på at påvirke dansk debat og de indirekte, der skete gennem DKP. Sovjetiske synspunkter var således til stede i den sikkerhedspolitiske debat. Men de blev inddæmmet.

Hvordan stillede befolkningen sig til det danske NATO-medlemskab? Gallup foretog op gennem 1950erne målinger heraf. Heraf fremgår det, at der generelt var lidt under 50 pct. af de adspurgte, der var positive over for det danske medlemskab, medens mellem et par og tyve og knap 30 pct. ikke vidste hvad de skulle svare. Tendensen var, at cirka en fjerdedel af de adspurgte var modstandere af Danmarks tilhørsforhold til NATO. Betragter man svingningerne i danskernes syn på medlemskabet, ses det, at tilslutningen var størst i forbindelse med de store internationale kriser, fx i forbindelse med Koreakrigens udbrud og i begyndelsen af 1957 efter de store kriser i efteråret 1956.

Befolkningens tilslutning til NATO angivet i pct.: 1949–1957 (april 1957)

	For	Imod	Ved ikke
Marts 1949	47	26	27
September 1950	53	26	21
April 1951	49	27	24
Marts 1952	50	28	22
Oktober 1952	44	28	28
Februar 1953	49	23	28
Marts 1953	47	23	30
August 1953	48	25	27
April 1954	39	25	36
August 1954	47	24	29
December 1955	47	24	29
Februar 1957	56	19	25

Kilde: Ugens Gallup, nr. 12 1957: Stigende tilslutning til NATO.⁶

⁶ Jf. Ugen Gallup nr. 12, 1957, "Stigende tilslutning til NATO", http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1957_12.pdf. Offentliggjort 12. april 1957. Set 7. november 2003.

Den øgede sympati i slutningen af 1950'erne afspejlede et holdningsmæssigt ryk i navnlig Socialdemokratiets, Det Konservative Folkepartis og Venstres vælgerkorps. De radikale vælgere stod derimod fast:

Synet på Danmarks alliancemedlemskab, i pct. efter parti (april 1957)

	For	Imod	Ved ikke	I alt
<u>Soc.Dem</u>				
Marts 1949	47	25	28	100
Dec. 1954	7	21	32	100
Febr. 1957	60	18	22	100
<u>Det Radikale</u>				
Marts 1949	25	54	21	100
Dec. 1955	24	54	22	100
Febr. 1957	27	54	19	100
<u>Konservative</u>				
Marts 1949	76	13	11	100
Dec. 1955	75	11	14	100
Febr. 1957	83	5	12	100
<u>Venstre</u>				
Marts 1949	59	14	27	100
Dec. 1955	60	13	27	100
Febr. 1957	68	10	22	100

Kilde: Ugens Gallup nr. 12 1957: „Stigende tilslutning til NATO“.⁷

Parallelt med den tiltagende støtte til alliancemedlemskabet opstod der gradvist en række folkelige protestbevægelser i Danmark. Første gang demonstrationen blev taget i anvendelse som politisk udtryksmiddel i forbindelse med en sikkerhedspolitisk beslutning var i 1949, da Danmark besluttede at søge om optagelse i Atlantpagten. „Berlingske Tidende“ anførte, at 6.000 mennesker havde givet udtryk for deres bekymring/modstand foran Christiansborg, medens „Land og Folk“ hævdede, at der havde været 75.000 på gaden. Som nævnt er det afgørende ikke, hvor mange der mødte op. I forhold til den sikkerhedspolitiske debat er det afgørende, at tusindvis af mennesker gav udtryk for deres holdning på gaden. Op gennem 1950'erne opstod andre bevægelser, først og fremmest som reaktion på Vesttysklands genoprustning og optagelse

⁷ Sst.

i NATO, men også i anledning af det danske alliancemedlemskab. Den mest markante protestbevægelse var „Kampagnen mod Atomvåben“, der oplevede en forholdsvis markant tilslutning i de første par år af 1960erne. Tilslutningen var størst i Københavnsområdet. De protestbevægelser og demonstrationer, der ses mellem 1945 og 1962, kan betragtes som et forvarsel om de mange protestbevægelser, der ses i 1960erne, 1970erne og 1980erne.

Fyldte den sikkerhedspolitiske debat meget i den samlede offentlige debat? Spørgsmålet er vanskeligt at besvare præcist. Men det er bemærkelsesværdigt, at sikkerhedspolitikken kun sjældent var det vigtigste spørgsmål i forbindelse med Folketingsvalgene: Valgkampen i efteråret 1945 drejede sig om retsopgøret efter befrielsen, restriktionerne og Sydslesvig. Valgkampen i 1947 handlede om de handelspolitiske problemer, der var opstået som følge af det dansk-britiske handelsforhold samt om landet økonomiske politik. Også i 1950 var den økonomiske politik det centrale i valgkampen. Alligevel fyldte de sikkerhedspolitiske diskussioner meget i hverdagen, og der er eksempler på, at de blev en del af valgkampen. Om end det store diskussionstema i 1957 var valutavanskelighederne og den økonomiske politik, kom sikkerhedspolitikken til at fylde i de sidste uger op til valgdatoen. Årsagerne var flere: For det første var de sikkerhedspolitiske spørgsmål væsentlige, og sådan blev de betragtet i samtiden. For det andet var sikkerhedspolitikken i 1957 et af de emner, der kunne afgøre, hvilke partier, der skulle danne regering, eftersom Det Radikale Venstre sad på de afgørende mandater. For det tredje spillede Bulganins brev til H.C. Hansen en central rolle. Sikkerhedspolitikken var et vigtigt spørgsmål, men den må ses som et blandt flere vigtige spørgsmål i samtiden. Det er formentlig også en del af det samlede billede af dansk politik i slutningen af 1940erne og i 1950erne, at DKP besad en større tiltrækningskraft i dele af den danske befolkning i indenrigs- og fordelingspolitiske spørgsmål, end de gjorde i udenrigs- og sikkerhedspolitiske anliggender. Dette hang først og fremmest sammen med, at hvor langt den overvejende del af den danske befolkning kunne blive enige om at tage afstand fra sovjetisk sikkerhedspolitik og DKP's støtte hertil, så var der for DKP langt flere stemmer i at argumentere for højere lønninger, bedre boliger etc.

Det vil fremgå af de følgende kapitler om den sikkerhedspolitiske debat, at den bredtes mere ud fra 1960erne og frem. Dette var formentlig et resultat af, at DKP ikke længere var repræsenteret i Folketinget som et Moskva-loyalt talerør. Til gengæld opstod der en række nye politiske partier ('det nye venstre'), hvormed debatten blev mangespektret og stadig mere vanskelig at styre. Mere herom i det følgende.

